

„A meseszerűség ködébe burkolt állam”: Zágonyi Sámuel küzdelme a Kanadába irányuló magyar kivándorlás ellen¹

Venkovits Balázs

egyetemi docens, Angol-Amerikai Intézet, Bölcsészettudományi Kar,
Debreceni Egyetem

Bevezetés

A *Tiszántúli Hírlap* 1927. február 12-i számában hívta fel olvasói figyelmét arra, hogy Zágonyi Sámuel nyugalmazott alezredes Debrecenben is előadást tart Kanadáról, pontosabban a „fokozatosan növekvő kivándorlási láz” okán, az oda kivándorolni szándékozók szenvedéseiről.² „Különösen az új hazát kereső magyar emberek indultak tömegesen a meseszerűség ködébe burkolt amerikai államba”, írja az újság beharangozójában, amelyből azt is megtudhatjuk, hogy Zágonyi országos előadó körútja részeként érkezett a cívisvárosba. Mindez nem volt előzmények nélküli. Zágonyi saját bevallása szerint korábban 11 hónapot töltött Kanadában bevándorlóként, majd az ott tapasztaltak sarkallták arra, hogy *Kanada egy európai bevándorló megvilágításában* című könyvében (Budapest/Bridgeport, 1926), illetve újságcikkekben, előadások keretében próbálja a kivándorolni szándékozókat jobb belátásra bírni. Eddig kevésbé kutatott tevékenységével ellentétben szolgált a kanadai bevándorlási propaganda és az ügynökök által terjesztett, túlzóan pozitívnak ítélt Kanada-kép ellen. A jelen tanulmányban a Bihar vármegyei alispánnak címzett levelei, újságcikkek, könyve, illetve a budapesti Zeneakadémia dísztermében elhangzott előadása elemzésével mutatom be Zágonyi tevékenységét és az azzal kapcsolatban felmerülő kérdéseket.

Zágonyi Sámuel megjelenése a kivándorlás által érintett vármegyékben és városokban sok szempontból időszerű volt. Az 1921-ben bevezetett, majd 1924-ben tovább szigorított amerikai bevándorlási kvóták nyomán a korábban sok száz-ezer bevándorlót vonzó Amerikai Egyesült Államok a továbbiakban nem lehetett a magyar kivándorlók elsőszámú célpontja, míg a transzatlanti migrációra kész-

¹ A kutatás a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, az FK 143388 pályázat finanszírozásában valósult meg.

² „Zágonyi Sámuel alezredes Debrecenben is előadást tart Kanadáról.” *Tiszántúli Hírlap*, 1927. február 12. 2.

tető tényezők nem tűntek el, így az országot elhagyni tervezők más úticélokot kerestek.³ Ebben a környezetben felértékelődött Kanada szerepe, és míg az első világháború előtti évtizedekben alig pár ezer kivándorló választotta az országot, 1923 és 1930 között 28 000-en érkeztek, ami jelentős ugrás a korábbi időszakhoz képest, és ami azt is jelentette, hogy a magyar kivándorlók 20%-a választotta új otthonának az USA északi szomszédját.⁴ A 20-as évekre sokszor tekintünk úgy, mint a korábbi Nagy Kivándorlás lezárására, így a kutatói figyelem is nagyrészt az ezt megelőző idősakra (és az Egyesült Államokra) összpontosult.⁵ Ugyanakkor ez az évtized a magyar migrációs kutatások szempontjából sem szabad, hogy marginális legyen: jól mutatja ez az időszak, hogy az amerikai bevándorlási rendelkezések hogyan strukturálták át a transzatlanti migrációs útvonalakat, a szomszédos országok bevándorlási politikáját, nagy lökést adva a kanadai-magyar közösségek fejlődésének, miközben mindez komoly kihívást jelentett a magyar kormányzat számára is. Ráadásul több olyan terület is van, amely eddig kevesebb figyelmet kapott tudományos téren. Ilyen például az illegális magyar migráció megjelenése az Egyesült Államok határain⁶, illetve a migrációval kapcsolatos propaganda kérdése. Utóbbi szempont kapcsán két, egymással sok szempontból szembemenő, a bevándorlást ösztönző, illetve kivándorlást mérsékelni kívánó folyamat zajlott. A magyar kormányzat már a századfordulótól kezdődően a kivándorlás egyik fő okaként az ún. bevándorlási ügynökök tevékenységét azonosította (akkor még elsősorban az USA vonatkozásában), és igyekezett fellépni ellene törvényi szinten is, törvénytelennek nyilvánítva ténykedésüket, illetve alternatív kópet közvetítve a célországokban elérhető lehetőségekről.⁷

Az 1920-as években a kanadai kormány, a vasút- és hajótársaságok különböző okokból szintén végeztek olyan tevékenységeket, amelyek célja elsősorban

³ Erről, illetve a magyar emigráció történetéről legfrissebben lásd: Nóvé Béla: *Magyar emigrációtörténeti kézikönyv*. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2023.

⁴ Dreisziger Nándor et al.: *Struggle and Hope: The Hungarian-Canadian Experience*. Toronto–McClelland, 1982. 28–29.

⁵ Ezzel kapcsolatban lásd például: Puskás Julianna: *From Hungary to the United States (1880–1914)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982; Tezla, Albert: *The Hazardous Quest: Hungarian Immigrants in the United States, 1895–1920*. Budapest, Corvina, 1993.

⁶ Ezzel kapcsolatban lásd: Venkovits Balázs: „From Non-Preferred to Unlawful: Illegal Hungarian Immigration on the US-Canada Border in the 1920s.” In: Venkovits Balázs (szerk.): *Stalwart Peasants, Undesirables, Refugees: Central and Eastern European Immigration to Canada*. Warsaw/Berlin, Sciendo/DeGruyter, 2023. 73–91.

⁷ Részletesebben lásd: Venkovits Balázs: „Magyar kivándorlás Észak-Amerikába: transzatlanti és Amerika-közi áttekintés a nemzetközi migrációs politika alakulásáról, 1870–1929.” In: Bozzay Réka – Pete László (szerk.): *Migráció tegnap és ma*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2021. 139–157.

a nyugati tartományok benépesítése volt egy vonzó kanadai környezet propagálásával.⁸ Zágonyi Sámuel is ez ellen igyekezett fellépni a magyar kormányzati érdekekkel összhangban, célul tűzve ki a Kanadába irányuló magyar kivándorlás mérséklését, az általa vélt „valóság” bemutatása révén lebeszélni a kivándorolni vágyókat. Zágonyi munkássága eddig csak néhány tanulmányban került megemlítésre, részletesebb elemzés nélkül⁹, pedig munkája egyedi bepillantást ad a migráció megítélésébe és az azzal való megküzdés stratégiáiba, a kanadai-magyar bevándorlók életébe, miközben számos kérdést is felvet: mennyire volt Zágonyi munkája önálló vállalkozás és mennyiben kormányzati stratégia eredménye? Mennyire tükrözte a valóságot, illetve milyen hatása lehetett az akkori folyamatokra? Eddig a kutatásba be nem volt szövegek elemzésével ezekre a kérdésekre igyekszem válaszolni.

Zágonyi Sámuel kivándorlás-ellenes tevékenységei

Zágonyi Sámuel az első világháború alatt a 44. gyalogezreddel harcolt, majd néhány évvel később alezredesként nyugdíjazták. Neve igazán az 1920-as évek második felétől vált ismertebbé, amikor is számos helyen számolnak be a kanadai kivándorlásról írott könyvéről és országos előadó körútjáról. Saját elmondása és beszámolók szerint 1925-ben döntött úgy, hogy elhagyja Magyarországot és Kanadába indul, azonban kivándorlásának pontos körülményei (okai, az úti cél kiválasztásának miéértje stb.) nem teljesen világosak. Az év júniusában a *Magyarország kanadai-magyar telepekről* szóló cikkében találkozunk nevével: „Zágonyi Sámuel nyug. alezredes, aki Bovicsán László és Kornse János társaságában jött ide. Kemény katona, erős kitartással és szorgalommal előbb megtanulta a szíjgyártó-mesterséget és ő lesz a telepeseeknek e szakmában egyetlen iparos. Megrendeléseit máris alig győzi elvégezni.”¹⁰

Itt egy sikeres bevándorló képe rajzolódhatna ki, azonban minden más, későbbi megnyilvánulásában már másképpen jelenik meg ez az időszak. A *Tolnamegyei Újság* 1927-ben már előadását hirdeti, és arról ír, hogy ő is Kanadában próbált szerencsét, azonban

⁸ További információkért lásd például: Knowles, Valeria: *Strangers at Our Gates: Canadian Immigration and Immigration Policy, 1540–2006*. Toronto, Dundurn Press, 2007.

⁹ Lásd például Patrias, Szászi és Bartók lentebb idézett írásait, ahol néhány mondat erejéig jelenik meg Zágonyi és tevékenysége. Dreisziger Nándor és szerzőtársai 1990-ben könyve egy részét lefordították angolra, azonban részletes elemzést nem közöltek. Lásd: Dreisziger Nándor, szerk.: „Immigrant Fortunes and Misfortunes in Canada in the 1920s.” *Hungarian Studies Review*. 17.1 (1990) 29–59.

¹⁰ „Kanadában új magyar telepek épülnek.” *Magyarország*, 1925. június 14. 11.

[c]salódott. S mert tapasztalta, hogy mennyire félrevezetik és kiszorolják a kivándorlókat, elhatározta, hogy tapasztalatait idehaza fogja értékesíteni s a kivándorlókat kellőképpen fel fogja világosítani. E végből kiadott egy Kanadáról szóló könyvet, melyben a legteljesebb mértékben és részletesen ismerteti a kanadai viszonyokat, különösen a magyar kivándorlók helyzetét, nehéz sorsát s boldogulásának lehetőségét. Ezen felül ő maga is bejárja az országot és mindenütt tart előadásokat, hogy a hatóságokat és különösen a kivándorolni szándékozókat kellőképpen és őszintén felvilágosítsa, hogy a kanadai ígéret-aranyhegyen, amelyekkel a kivándorlásra csábítják a magyar földműveseket, tisztára elolvadnak, mire odaér valaki s csak azt a kemény rögöt találja meg a kivándorló, amelyet ha idehaza szorgalmasan munkál, itt is épügy boldogul, mint Kanadában.¹¹

A leírások alapján Zágonyi 11 hónapot tölt Kanadában, dolgozik földművelőként, iparosként, gyári munkásként, napszámosként és marhahajcsárként is. A későbbi beszámolók alapján nem egyértelmű, hogy az, hogy az ottani bevándorlók nehéz sorsáról írjon menet közben fogalmazódott meg benne, vagy eleve ezzel a céllal érkezett Kanadába. Tapasztalatairól szóló könyve előszavában így ír erről: „A kivándorlók félve-reménykedő gondolatvilágának lélekölő bizonytalanságát át-érezve, ellenálhatatlan vágy ébredt lelkemben, hogy további sorsukat a maga valójában megismerjem. Érett megfontolás után lépteimet velük együtt azon világ-rész felé irányítottam, mely nekik reményekben legtöbbet ígért: Északamerikába jöttem.”¹² Későbbi működése is arra utal, hogy egy részletesen megtervezett projekt eredménye munkássága. Ezt mutatja az is, hogy kanadai „nehéz sorsa” ellenére nem haza érkezik közel egy éves kint tartózkodás után: „Könyvem kéziratát azonnal hazaküldtem az ó-hazába, hogy megjelenését időveszteség nélkül lehetővé tegyem. Magam pedig bejárom az Egyesült Államok magyarlakta vidékeit, hogy honfitársainkat szerzett tapasztalataim felől az összmagyarság érdekvédelme céljából megfelelőleg tájékoztassam.”¹³ 1926-ban még a *Budapesti Hírlap* is beszámol amerikai felolvasó útjáról, amely „egyúttal bejelentése annak a hasznos könyvnek, amelyet Zágonyi Kanadáról és az ottani elhelyezkedési lehetőségekről ír és amelyet a közeli jövőben Amerikában és Magyarországon fog megjeleníteni.”¹⁴

¹¹ „Érdemes e Kanadába kivándorolni?” *Tolnamegyei Újság*, 1927. április 9. 5.

¹² Zágonyi Sámuel: *Kanada egy európai bevándorló megvilágításában*. Budapest/Bridgeport, Conn., szerző kiadása, 1926. 9.

¹³ Zágonyi, 1926. 11.

¹⁴ „Kanadában csalódás várja a kivándorló magyarokat.” *Budapesti Hírlap*, 1926. szeptember 1. 5.

A lentebb részletesen bemutatott könyv végül 1926-ban jelenik meg, a címlap szerint a szerző kiadásában Budapesten és az amerikai Bridgeportban. A következő évben aztán aktív munkába kezd, immár Magyarországon, a könyve és a benne bemutatott nehézségek jobb megismertetése céljából. Bihar vármegye alispánjának 1927 januárjában írott levelében kifejti: 1925 áprilisában azért utazott Kanadába, hogy „csonka országunkat a további károsodástól [a Kanadába irányuló kivándorlástól] megóvjam”, ennek részeként adta ki könyvét, amelyben megosztja „a bevándorlókkal az 5 hónapos nyár emberfeletti munkája után a 7 hónapos hideg tél teljes munkátlanságának leírhatatlan nyomorát.”¹⁵ Emellett bejelenti, hogy könyve hasznos segédkönyv lesz a „közigazgatási hatóságok részére, valamint a népkönyvtárak ismeretterjesztő céljaira.” A kiadványa gyors terjesztése és tapasztalatai bemutatása révén a kivándorlási láz csökkentése érdekében országos körútját is bejelenti, amelyet könyvéből származó jövedelme hivatott fedezni. Zágonyi egy napokra lebontott, részletes munkaprogramot is mellékel március-május hónapokra, melyben Debrecen április 13-i dátummal szerepel. Az alispánnak a későbbiekben is leveleket küld, többek között egy kanadai bevándorló által neki írott levél másolatával, amely a kinti lét valós nehézségeit hivatott bemutatni (szemben az ügynökök által terjesztett túlzóan pozitív beszámolókkal) vagy amelyben az őt ért vádakot igyekszik eloszlatni, miszerint könyve kiadásával „üzletet csinál magának.”¹⁶

Éppen ezen levelekben fejti ki azt is, hogy a kanadai/amerikai körutat és a magyarországi előadásokat is minden állami támogatás nélkül, „saját számlára” szervezte, ami talán jelezheti, hogy már akkoriban is felvetődhetett az, hogy milyen céllal és háttérrel is végzi tevékenységét. Zágonyi kivándorlásának pontos körülményeit nem ismerjük. Bizonyos megjegyzései arra engednek következtetni, hogy nem megélhetési problémák miatt, hanem konkrétan a kivándorlás megfigyelése céljából indult útnak. Az, hogy munkáját állami támogatással végezte volna, nem bizonyítható, de az általa végzett tevékenységek összhangban voltak az akkori kormányzati célokkal (amelyek sok szempontból teljesen jogosak voltak) és amelyek a kivándorlás veszélyeire igyekeztek felhívni a figyelmet. Nem világos ugyanakkor, hogy Zágonyinak honnan volt anyagi fedezete¹⁷ és kapcsolati hálója a kanadai út, majd azt követően az amerikai előadó körút és könyve kiadásának megszervezésére. A róla szóló beszámolók „hazafias felbuzdulás”-ról ír-

¹⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, Alispáni iratok, IV.B. 406/b. 233.d.

¹⁶ *ibid.*

¹⁷ Az anyagi fedezetre az amerikai út kapcsán részben választ ad az, hogy könyve végén reklámokat helyez el magyar és amerikai-magyar cégektől, ami állítása szerint amerikai felolvasói körútját lényegesen megkönnyítette.

nak, de az biztos, hogy tevékenysége országos és helyi szinten is megértő és támogató fülekre talált, így mind a könyve megvásárlását, mind pedig az előadások hirdetését támogatták.

Érdekes kérdés az is, hogy 11 havi kemény munka mellett (amelyről egyébként nem számol be több mint 200 oldalas könyvében) hogyan tudott egy olyan alapos, részletes kiadványt elkészíteni, amely bemutatja Kanada gazdasági, politikai, éghajlati viszonyait, tartalmazza számos fontos bevándorlási dokumentum precíz fordítását, a bevándorlási szabályozások részleteit, statisztikai adatokat, illetve minden részletre kiterjedő beszámolókat több (névtelen) bevándorlótól. Bár van olyan írás, amely azt említi, hogy Zágonyi a magyar kormány megbízásából utazott Kanadába¹⁸, ő inkább ez ellen érvel, és személyes döntését és tapasztalatait hangsúlyozza. Esetleges kormányzati kapcsolatokat jelezhet az, hogy 1922-ben Zágonyi a MÁV igazgatóságában a honvédelmi minisztérium kiküldöttjeként dolgozik¹⁹, de a kormányzati felkérés kérdésének vizsgálata további kutatásokat igényel. Mindazonáltal az bizonyos, hogy beszámolójára és előadásaira nagy igény mutatkozik. Rákosi Jenő a *Pesti Hírlap*-ban már 1926 novemberében részletesen bemutatja Zágonyi könyvét²⁰, de számos egyéb újságban szemlézik, reklámozzák a kötetet, vagy megemlítik, hogy községek számára már meg is rendelték azt.²¹

Ha könyve kiadása kapcsán még nem is, de a magyarországi előadások esetén már többször megjelenik az, hogy kormányzati megbízásból (vagy legalábbis „magasabb államérdekből”²²) dolgozik. A *Nyírvidék* 1927 márciusában már így ír: „Erről a bennünket közlelő érintő nagyfontosságú kérdéstről, különösen pedig a kanadai kivándorlásról tart előadást a magyar királyi kormány és a vármegye alispánjának megbízásából Zágonyi Sámuel m. kir. nyug. alezredes.”²³; de a *Bé-*

¹⁸ Kormány Gyula, et al.: „Tuzsér – Egy uradalom árnyékában.” In: Balázs Péter et al. (szerk): *Száz Magyar Falu*. Elérhető: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/tuzser-1150C/az-uradalom-arnyekaban-115D8/>. Letöltve: 2024.04.10.

¹⁹ „A Máv. gyárosokkal, nagykereskedőkkel akar a menekülteknek lakást építtetni.” *Új nemzedék*, 1922. január 28. 6.

²⁰ Rákosi Jenő, „Kanada.” *Pesti Hírlap*, 1926. november 30. 1.

²¹ Lásd pl: *Corvina*, 1926. december 12. 260.; *Dunántúl*, 1927. január 8. 4.; *Egri Népiújság*, 1927. április 13. 1.; *Esztergom*, 1927. november 9. 4.

²² „A Kanadába való kivándorlás ellen.” *Pesti Hírlap*, 1927. április 27. 4.

²³ „Kedden reggel nyolc órakor lesz Zágonyi Sámuel alezredes előadása a kanadaiak szenedéséről a városháza nagytermében.” *Nyírvidék*, 1927. március 13.

késmegyei Közlöny is hasonlóan vezeti fel májusi, békéscsabai előadását: „Az előadást a hatóságok megbízásából a helyi népművelési bizottság rendezi.”²⁴ Munkáját és előadásait alispánok aktívan hirdették is.²⁵ Carmela Patrias kanadai magyarokról készített munkájában is azt a következtetést vonta le, hogy a magyarok egyértelműen a kormány ügynökeként azonosították Zágonyit.²⁶ Az bizonyos, hogy Zágonyi sok éven át végzett aktív munkát a magyar kivándorlás mérséklése érdekében és bár elképzelhető, hogy kezdetben valóban saját céllal, hazaszeretettel (esetleg később üzleti céllal is párosulva) végezte ezen tevékenységét, a későbbiekben, mivel mindez egyértelmű összhangban volt a magyar kormányzati célokkal is, valamilyen összefonódás alakulhatott ki. Mindez nem jelentené azt, hogy Zágonyi nem festett sok szempontból valós képet az ország bevándorlási viszonyairól, sőt, több tekintetben is igazán alapos munkát végzett, ami minden bizonnyal realiztikusabb volt, mint a bevándorlási propaganda vagy a korábbi kitelepülők (sokszor tényleg túlzó) beszámolóí.

Zágonyi és az általa közvetített Kanada-kép

Zágonyi könyve és az arról, illetve előadásairól szóló beszámolók, illetve az ott elhangzottak alapján rajzolódik ki az, hogy Zágonyi milyen Kanada-képet szeretett volna közvetíteni az esetleges magyar kivándorlóknak. Egyértelmű, hogy tevékenységének célja alapvetően (esetleg már jó előre) meghatározta azt, hogy mit is gondolt és láttatott a szerző a kanadai körülményekről, hiszen folyamatosan a Kanadát jó színben feltüntető „propagandával” szemben pozicionálja magát. Kanada az Egyesült Államokkal összevetésben jelenik meg több alkalommal is. Zágonyi hangsúlyozza, hogy még az USA esetén korábban jó lehetőségek várták a kivándorló magyarokat, ez Kanada tekintetében már nem áll fenn. Az Egyesült Államok csak korábbi jó példaként vagy az illegális migráció célpontjaként jelenik meg.

Kanadáról (migrációs szempontból) alkotott képét legrészletesebben könyvében tudjuk vizsgálni. Maga a kiadvány alapvetően ugyanazt a logikát követi, mint a Zágonyi által kárhoztatott „bevándorlásra csábító propaganda”, ugyanis hasznos információkat, gyakorlati tanácsokat ad, dokumentumfordításokat tartalmaz, több ponton objektív gazdasági, földrajzi, politikai, történelmi áttekintést nyújt. Ugyanakkor ezeken túl a könyv célja a sorok között olvasva, de explicit módon is egyértelmű: lebeszélni a kivándorolni szándékozókat és Zágonyi által

²⁴ „Előadás Békéscsabán az amerikai kivándorlásról.” *Békésmegyei Közlöny*, 1927. április 29. 2.

²⁵ „Tolna vármegye alispánjától.” *Tolna vármegye hivatalos lapja*, 1927. április 21. 157.

²⁶ Patrias, Carmela: *Patriots and Proletarians: Politicizing Hungarian Immigrants in Interwar Canada*. Montreal, McGill-Queen's University Press, 1994. 58–59.

valósnak ítélt képet adni az országról és viszonyairól, illetve a kivándorlás veszélyeiről. Mindez már az előszóban megjelenik: „Könyvem Kanadának, a kivándorlók ezidőszerinti Mekkájának korrajza akar lenni a célból, hogy az ide bevándorolni szándékozók a Dominion nagyon nehéz gazdasági viszonyaival nagy vonásokban előre megösmertesse.”²⁷ Majd hozzát teszi: „Ha tapasztalataimon alapuló fejtegetéseim által egyrészt a Kanadában hirtelen meggazdagodni vágyók tömegét, másrészt pedig a vágyaikban és reményeikben csalódottaknak (és az ó-hazába reménytelenül visszavágyóknak) számát csökkentenem sikerül – úgy magam elé tűzött feladatomat megoldottnak, célokat elértnek tekintem.”²⁸

Hitelességének fontos eleme, hogy több objektív leírást, tanácsot ad, ugyanakkor hangsúlyozottan személyes tapasztalatait veti papírra: könyve

megírására a mindennapi élet önfenntartó, nagyon terhes munkája után tértem meg a Prairiek csontfagyasztó hideg éjszakáin a telepesek sátorlakásába, a kosztházak és munkástömegek hangzavaros, füstös levegőjébe, vagy a 45 C. fokos hidegben munkanélkül éhenjárók nyomortanyáira. Napi 12–14 órai fizikai munkateljesítés után fogtam tollat izomlázás, kérges kezeimbe, hogy kialakult véleményemet az éjféltutáni órákig naponként papírra tehessem. Gondolataim formába öntése és színes mezbe öltöztetéséhez hiányzott az idő és a kultúrélet derűs nyugalma.²⁹

Mindezek ellenére meglepően alapos könyvet vetett papírra.

Azok számára, akik 1926-ban szerettek volna megismerkedni Kanadával, annak általános és bevándorlási viszonyaival, Zágonyi könyve hasznos és sok szempontból igazán friss és megbízható olvasmány lehetett (bár kérdés, hogy mennyire jutott el éppen a kivándorlás által leginkább érintett rétegekhez). Megismerteti az olvasót az ország domborzati és éghajlati viszonyaival, politikai rendszerével és történelme fő fordulópontjaival, a növény- és állatvilággal, a közlekedési vonalak fejlődésével (amely kapcsán például kifejezetten jól látja azok fontosságát a bevándorlás tekintetében). Ezen áttekintő részekben, ha van is utalás a migrációra, az még viszonylag semleges, inkább tanácsadó jellegű, és nem is rajzoló ki, hogy Kanada ne lehetne alapvetően vonzó célpont. Inkább az a kérdés merülhet fel, hogy miért is kellene tudnia mindezt egy kivándorlást tervező személynek (illetve az is, hogy Zágonyi milyen forrásokat használhatott, kik segíthették az írásban, adatgyűjtésben, fordításban stb.).

²⁷ Zágonyi, 1926. 10.

²⁸ Zágonyi, 1926. 10–11.

²⁹ Zágonyi, 1926. 11.

A kötet lényegi részét a kanadai bevándorlási viszonyokat bemutató fejezetek teszik ki (47–160. oldal). Bár itt is számos hasznos tanácsot és objektív áttekintést találunk (a kanadai bevándorlási politikáról, annak céljairól, a beutazáshoz és ott tartózkodáshoz szükséges okmányokról), egyre inkább kirajzolódik az előszóban megfogalmazott cél is, és a negatívumok kerülnek előtérbe a kivándorlók lebeszélése céljával, esetleges korábbi pozitív példák említése nélkül (pl. a korábbi magyar telepekről és azok sikereiről). Zágonyi ezzel eljut éppen a bevándorlási propagandával ellentétes másik végletébe: míg azok a vonzó aspektusokat túlozták el, Zágonyi esetében azért nem kapunk valós képet, mert a negatívumok kerülnek előtérbe szinte kizárólagosan: „Kanada nem az az ország, amely a magyar bevándorlónak a könnyű és gyors pénzkeresés lehetőségét megadja. Itt ezek a földműves munkára vannak szánva és utalva, mellyel a középeurópai – éghajlatilag nagyon kedvező viszonyok mellett is csak lassan, sok türelemmel és szorgalommal lehet eredményt elérni. [...] Senki ne biztassa magát hiú reményekkel, hogy az általános szabály alól kivételt fog képezni.”³⁰ Ezzel kapcsolatos egyértelmű üzenetét egy külön, az „Intelem a kivándorlókhoz” című fejezetben fogalmazza meg: „Tehát dacára az otthoni szegénység és nincstelenség szomorú árnyának, mindenkinek jól meg kell gondolnia, mielőtt a jelen körülmények között Kanadába való kivándorlásra szánja rá magát. Kivándorlásra – mely hazátlan vándorra teszi a családfőt és jó időre vagy örökre széttepi a legbensőbb családi, rokoni és baráti kötelékeket. Az eredmény – ha nem is marad hiu ábránd – nagyon sokszor nem éri meg az áldozatot, melyet érte adtunk cserébe.”³¹

Zágonyi az általánosságokon túl nagy hangsúlyt fektet a konkrét példák bemutatására, bár érdekes módon nem a saját tapasztalatait osztja meg, ami éppen az ő hitelességét támaszthatná alá. Olvashatunk kihasznált és átvert bevándorlóról, a rossz munkakörülményekről, elemi csapásokról stb. Olyan részletességgel ír, ami megkövetelte források felhasználását (pl. talajviszonyok és földművelési folyamatok, gépek, részletes statisztikák bemutatása során), de sajnos ezek nincsenek feltüntetve. Általános üzenetével teljes összhangban, mely szerint az ügynökök tevékenysége a kivándorlók félrevezetésének fő eredője, külön részeket szentel az ügynökök munkájának részletes leírására is.

A kanadai telepítési módszerek bemutatása mellett egyértelműen komor lezárást ad a kivándorolt magyarok helyzetéről: „A késő megbánás nem segít semmit. Nélkülözni és emberfeletti munkát végezni, az egyetlen nyitott út. Mikor fog egy ilyen család emberileg élni? Mikor fognak annyit megszerezni, amennyit otthon hagytak, vagy eladtak? Ha még oly kevés volt is! A kölcsön visszafizetésének

³⁰ Zágonyi, 1926. 72.

³¹ Zágonyi, 1926. 75.

pedig vessük el a reményét is!”³² Zágonyi érvelését a részletes áttekintések mellett egy kifejezetten érdekes rész hivatott alátámasztani, ahol is három európai (nem is biztos, hogy magyar?) kivándorló élményeit mutatja be az „óhazától az új otthonig”. A három kivándorlóra csak „A”, „B”, „C”-ként hivatkozik, akik a leírás szerint egy Halifaxba tartó hajó fedélzetén ismerkedtek össze. Mindhárom kivándorló családós férfi volt, akik rokonaikat később tervezték Kanadába vinni. A könyv ezen melléklete több kérdést is felvet. Ha Zágonyi maga 11 hónapot töltött Kanadában, akkor miért nem saját történetét meséli el? Miért nincsenek (ha nem is nevek), de egyéb konkrétumok megadva a szereplőkről? Hogyan lehetett történetüket ilyen részletességgel papírra vetni? Ráadásul mindezt úgy, hogy a Zágonyi által elmondottak alapján a három bevándorló abban egyezett meg, hogy hat évvel kivándorlásuk után találkozni újra és mesélik el a könyvben is megosztott történetüket. A leírások alapján valós történetek lehetnek ezek, amelyek egyedi bepillantást adnak a korszak bevándorlói által tapasztalt nehézségekbe, az első évek kihívásaiba, azonban Zágonyi forrásának ismeretének hiányában kérdéses, hogy mennyire tekinthetjük megbízhatónak leírását. Zágonyi célja az lehetett, hogy a kanadai kivándorláshoz kapcsolódó nehézségeket konkrét kivándorlókhoz és történetekhez kapcsolja, ezzel is a saját érveinek hitelességét növelve (ráadásul ahogy látni fogjuk, három eltérő életutat felvázolva).

A, B, és C három különböző kivándorlási pályát járnak be. A kiutazási engedélyt és a hajójegyet „B”-nek egy Albertában lakó rokona küldte át, míg „A” és „C” ezeket a hajóstársaságok útján szerezték meg.³³ „A” Saskatchewan-tartományba indult (állami földet szerezni), „B” Albertában lakó rokonához ment, „C” pedig egy winniepegi földügynök ajánlatára egy manitobai kisbirtokot szándékozott megnézni.³⁴ „A három jóbarát a kenyérkeresés három különféle módozatára határozta el magát, mégpedig: „A” Homestead igénylésre; „B” különös tekintettel rokonával szemben fennálló kötelezettségére, 2–3 évi szolgálatra, s csak azután földszerzésre; „C” kisbirtok bérletére. Abban állapodtak meg, hogy 6 év után ismét összejönnek, s tanulság céljából el fogják egymásnak beszélni élményeiket.”³⁵

A beszámolók alapján a kiutazás és az első évek lépései szinte teljesen rekonstruálhatók, a hajón és vasúton történő utazástól a jegyvásárláson és orvosi vizsgálatokon át a bevándorlási hivatalok működéséig. A részletes tervek és akár pénzügyi kimutatások ritka bepillantást engednek az akkori viszonyokba, de a források kapcsán kérdéseket vetnek fel (elsősorban a tekintetben, hogy hogyan lehet

³² Zágonyi, 1926. 160.

³³ Zágonyi, 1926. 161.

³⁴ Zágonyi, 1926. 167.

³⁵ Zágonyi, 1926. 166.

ennyire részletesen emlékezni mindenre). Bár különböző életutakat ismerhetünk meg, a történetek végkicsengése hasonló. Elsősorban a nehézségek kerülnek előtérbe, főleg az elvártakhoz képest. Ezek között szerepelnek a nehéz földrajzi és éghajlati körülmények, az alacsony munkabérek, az a tény, hogy a nehéz földművelő munka mellett más forrásból is kellett pénzt szerezni (pl. vasúti munka, útépítés), nagy távolságok, a család hiánya stb. „A” például az első években nem tudott támogatást küldeni családjának, és csak 5 év munka után láthatta újra őket, akkor már Kanadában. „B” elbeszélése szintén nehézségekre összpontosít, és jól bemutatja a vasúti munka, földmunka, répaszedés, bánya- és erdőmunkával járó komoly kihívásokat. A kép szintén lesújtó, és megjelenik az illegális migráció is mint (veszélyes) alternatíva:

Az emberek nagy része hiányos öltözetben 35–45 Celsius fokú hidegben róttá napról-napra eredménytelenül a munkátkeresők és hajléktalanok rögzös útját. Ezek közül de sokan megbánták – hogy kivándoroltak!! Akiknek minden pénzük kifogyott, hova forduljanak? A bevándorlási biztosság épülete csak a legelső munkaszerzésig van hivatva a bevándorlónak menhelyet nyújtani s ezt az óhazából megérkezés alkalmával már mindenki igénybe vette. Városi munka nincs. ... Ezek közül a kétségbeesett emberek közül szedik aztán áldozataikat az embercsempészek, akik azt ígérik hogy átjuttatják őket az Egyesült Államokba, – ha az ottani rokonok követeléseiket előre biztosítják.³⁶

A három kivándorolt kialakult véleményét Zágonyi külön részben foglalja össze, részletes tanácsokat adva azoknak, akik mégis a kivándorlás mellett döntenének: javaslata szerint állandó letelepedésre vagy földvételeire csak az után érdemes gondolni, miután mindenki megismerte a körülményeket, amihez 3–4 év szükséges legalább. Ennek legjobb módja, ha angolul beszélő régi telepeshöz szegődik az ember farmmunkásnak. Fel kell készülni arra, hogy a nyári munkaidőt teljes mértékben kihasználják, az angol nyelvet mihamarabb meg kell tanulniuk, hiszen azal sokkal könnyebben boldogulhatnak. Az általános tanácsok mellett egy teljes évre vonatkozó tervezetet is megoszt a siker érdekében. Ugyanakkor felteszi a költői kérdést is: „De a legjobb esetben is, megéri-e az eredmény azt az áldozatot, melyet cserébe kellett adni érte? El kellett hagyni érte az óhaza bensőséges kultur életét. A messze idegen pedig mindig idegen marad.”³⁷

A zárszóban szereplő lezárása továbbra is összhangban van az előszóban tett célkitűzéssel, a kivándorlás mérséklésével:

³⁶ Zágonyi, 1926. 193.

³⁷ Zágonyi, 1926. 201.

Intő szavaimat küldöm hozzátok otthoni magyarok, egy szomorú világból, a honnan reménytelenül hazavágyó kivándorlók síró sóhajlását csak a szálló szellő viheti már felétek. ... A múlt évben kivándorolt magyarok nagyrésze itt lézeng Kanadában munkanélkül! Mindmegannyi szárnyaszegett fecske. Háromezer magyaremler Kismagyarországról. Nyári keresetét nagyrésze már hónapokkal ezelőtt felélte, pedig a földművelőnek munkáhozó tavasz még nagyon messze van. Mit keresnek itten? Magyarország csak egy van a világon! És ha most porbasújtottan él is borzalmasan megcsönkített testén mindenéből kifosztott nemzetünk: fel a fejvel magyarok! Megmaradt a multunk, megmaradt a hitünk a jövőbe!³⁸

A könyv részletessége, témái, forráshasználata felvetik a kérdést, hogy vajon ilyen formában eljutott-e a kivándorlás által leginkább érintett rétegekhez. Ez valószínűleg Zágonyi számára is kérdés lehetett és ezért is születhetett az a döntés, hogy könyvét kiegészítendő előadó körútra is indul (bár úgy tűnik, ezek is inkább csak a városi középosztályt érték el³⁹). A *Nyírvidék* 1927-ben Zágonyi március 15-i előadása kapcsán már nagy érdeklődésről ír: „Az előadást szokatlanul nagy közönség hallgatta végig... Képviselve volt ott a város társadalmának valamennyi rétege. A nagyterem ajtaját ki kellett nyitni, hogy az előcsarnokban szorongók is meghallhassák a magyar véres sorsát szíven viselő, nemes lelkű alezredesnek félrevert harang kongását jelentő szavait.”⁴⁰ A beszámolóból előadásának felépítésére is fény derül, amely összhangban volt könyvével, alapvetően ugyanazokat a részeket és érveket vonultatja fel: összehasonlítás az USA-val, a „kivándorlásra csábító” ügynökök munkája, a kanadai nehéz körülmények, illetve „az előadó alezredes ezután, hogy szavainak nagyobb súlyt adjon, hatalmas méretű s így könnyen áttekinthető térképen mutatta be Kanada fekvését. Ismertette geológiai, éghajlati viszonyait s azokat az okokat, melyek lehetetlenné teszik a normális gazdasági élet folytatását.”⁴¹ Az elmondottakat ráadásul helyi példákkal is igyekezett alátámasztani, majd „az alezredes lendületes, a kivándorlás megakadályozására irányuló befejező szavait a közönség megértő lelkes éljen kiáltással fogadta.”⁴² Carmela Patrias Kocsis András élményeiről ír fentebb már említett könyvében.

³⁸ Zágonyi, 1926. 207.

³⁹ Bartók Béla: „Pásztor a Prérin: Blickhardt Tivadar, a kanadai magyarok egri papja.” In: Ambrus, László és Rakita, Eszter (szerk.): *Amerikai magyarok - magyar amerikaiak: Új irányok a közös történelem kutatásában*. Eger: EKE Líceum Kiadó, 2019. 26. Elérhető: https://publikacio.uni-eszterhazy.hu/5177/1/191_208_Bart%C3%B3k.pdf.

Letöltve: 2024.04.10.

⁴⁰ „A Kanadába kivándorló magyarok tragédiája.” *Nyírvidék*, 1927. március 18. 6.

⁴¹ *ibid.*

⁴² *ibid.*

Kocsis Mikóházára utazott, hogy Zágonyit meghallgathassa. Még 1980-ban is emlékezett rá: miután rájött, hogy Zágonyi negatív képet fest a kivándorlási lehetőségekről, egyszerűen a kormány ügynökének tekintette, és figyelmen kívül hagyta, amit mondott, inkább hallgatott az „Amerikások” (vagy akkor már inkább „Kanadások”) beszámolóira.⁴³

Zágonyi a vidéki települések mellett 1927. január 5-én a budapesti Zeneakadémián is tartott előadást, amelyről a *Pesti Hírlap* január 8-án számolt be. Bár a közönség és így az előadói stílus is teljesen más volt, a témák megegyeztek: „Ismertette a Kanadába kivándorolt magyarok nyomorát. Előadásában kárhoztatta a kivándorlásra csábító ügynökök lelketlen spekulációját.”⁴⁴ Az előadás szövegét „Beszámoló felolvasásom a Kanadába kivándorló magyarok sorsáról” címmel nyomtatásban is elérhetővé tette, így ez a leirat pontosabb betekintést ad az elhangzottakba. Itt már a szöveg elején egyfajta előszóként egyértelművé teszi a dokumentum célját: „Előterjesztem mint jelentést Magyarország hivatalos tényezőihez, mint kérelmet a magyar társadalomhoz; legyen ez »vészsjel« a kivándorolni szándékozók számára.”⁴⁵ Tartalmilag megismétli a korábban bemutatottakat, de még jobban kidomborítja, hogy a Trianon utáni Magyarország és az utódállamok magyarjai számára miért is oly veszélyes a kivándorlás (és az azt erősítő ügynöki munka, a „láthatatlan ellenség”). Itt is hangsúlyozza, hogy „önkéntes felderítőként”, saját költségére és „veszélyére” utazott ki, bár azt is megemlíti, hogy jelentését „a hivatalos Magyarországhoz – az erre illetékeseknek – illő módon, kellő időben mindig megteszem.”⁴⁶ Megemlítené, hogy revizionista álláspontja is sokkal erőteljesebb, mint korábban, hiszen a kivándorlást azért is tekinti veszélyesnek, mert az azzal járó embervesztés miatt nem látja lehetőségét „Nagymagyarország” visszaszerzésének. A megosztott tapasztalatok összecsengenek a könyvben szereplő „A”, „B” és „C” élményeivel és a zárás is hasonlóan pesszimista:

6000 ember vándorolt ki 1926-ban Kismagyarországból, cca. 105 milliárd magyar korona kiutazási költséggel és a magával vitt készpénzzel. Ebből legalább 80 milliárd adósság, melyért a jótállók vagyonát fogják elárverezni, mert a szerencsétlen kivándorlók nagy része önmagát sem képes odakint fenntartani. Akik átszöknek az

⁴³ Patrias, 1994. 58–59.

⁴⁴ „Előadás a kanadai viszonyokról.” *Pesti Hírlap*, 1928. január 8. 12.

⁴⁵ Zágonyi Sámuel: „Beszámoló felolvasásom a Kanadába kivándorló magyarok sorsáról. Budapest, 1927. évi január hó 5-én a Zeneakadémia dísztermében.” Budapest, szerzői kiadás (?), 1927. 1.

⁴⁶ Zágonyi Sámuel, 1927. 6.

Egyesültekbe: elfogják, bezárják, aztán deportálják őket. Elzül-
nek erkölcsileg, anyagilag. És Csonkamagyarország elvesztett
6000 családfenntartót.⁴⁷

Zágonyi tevékenységének hatása

Az, hogy Zágonyi könyvének és előadó körútjának milyen hatása lehetett, nehéz, ha nem lehetetlen, megítélni. Egyrészt azért, mert nem mérhető, hogy hányan gondolhatták meg magukat tevékenykedése miatt, de azért sem, mert mire esetleg hatása érezhető vagy mérhető lett volna, a gazdasági világválság véget vet ennek a migrációs hullámnak, a 30-as évek elején pedig már Kanada is bezárja kapuit a bevándorlók előtt. Ráadásul a korabeli visszajelzések is ellentmondásosak. A Zeneakadémián elmondott beszéd kiadott leiratának végén például Zágonyi idézi a „*Hangya szerkesztőségének*” levelét a következőkkel: „Alezredes úr előadásának már is visszhangja támadt, amennyiben egy tiszabüdi földműves levelet intézett hozzánk, melyben kijelenti, hogy mintegy ötven-hatvanan lefizettek a nyírbátori takarékpénztárnál 1-1 millió koronát valamilyen ügynök biztatására Kanadába való kivándorlás céljából. Most azonban, hogy olvastak Alezredes úr tapasztalatairól, lemondtak kivándorlási tervükről és szeretnék a pénzüket visszakapni.”⁴⁸ Valószínűleg erről a csoportról számolt be további előadásai esetében is,⁴⁹ míg más források is esetleges sikerekről számoltak be: „Úgy tűnik, az agitáció sikerrel járhatott, mert a kivándorlás végül is nem öltött nagy méreteket erről a vidékről.”⁵⁰

Ahogy azonban Patrias könyvében is láttuk, valószínűleg sokan ignorálták Zágonyi figyelemfelhívását, elképzelhető, hogy a könyv nem is jutott el hozzájuk, illetve az előadáson elhangzottak ellenére is a kanadai kivándorlás mellett döntöttek. Erre jó példa az a cikk is, amely egy Kanadából érkezett beszámoló kapcsán jegyzi meg, hogy az előadások ellenére is vannak, akik kivándoroltak, „[p]edig az alezredesnek igaza volt.”⁵¹ Szászi Ferenc is inkább azt hangsúlyozza tanulmányában, hogy Zágonyi tevékenységének nem volt látható eredménye: „Az előadások és a kivándorlást más módon is korlátozni szándékozó megyei törekvések nem hozták meg a várt eredményt, 1927-ben 1214, és 1928-ban 885, az országos kivándorlási mozgalom érintése során már említett kanadai korlátozások ellenére

⁴⁷ Zágonyi Sámuel, 1927. 5.

⁴⁸ Zágonyi Sámuel, 1927. 8.

⁴⁹ „Somogyi magyarok! Ne menjetek Kanadába!” *Uj-Somogy*, 1927. február 24. 1.

⁵⁰ Kormány et al., „Tuzsér”.

⁵¹ „Aki nem hitt az alezredes beszédének, csak menjen ki Kanadába. Király János szalonai legény szomorú levele az új világból.” *Magyar Jövő*, 1927. szeptember 10. 4.

1929-ben még mindig 607, 1930-ban pedig 540 Kanadába szóló útlevelet állítottak ki a vizsgált megyében.”⁵² Valószínűleg mindez összhangban lehet a Glant Tibor által korábban az Egyesült Államok kapcsán említett hozzáállással, főleg, ha Zágonyi tevékenységét valóban a kormányzattal azonosították: az emberek jobban hittek a rokonoknak és falubelieknek, mint a kormányzati kommunikációval összhangban lévő érveknek (még ha azok valós aggodalmakról számoltak is be), így sokkal erőteljesebben hatottak a kivándorlást buzdító információk, mint a kormány figyelmeztető és szabályzó intézkedései.⁵³

Bár konkrét hatása nem mérhető, és Zágonyi írásának háttere több kérdést is felvet, a volt alezredes valóban alapos és sok tekintetben megbízható könyve igazán figyelemreméltó és további kutatásra is lehetőséget ad. Dreisziger Nándor és szerzőtársai a három kivándorló történetét taglaló részt angol nyelven is kiadták, ezt talán a kötet más részeivel is érdemes lenne megtenni, hiszen egyedi betekintést adnak a korszakba, és ezáltal akár a források is könnyebben beazonosíthatóvá válnának. Bár feltételezhető, hogy a kivándorlás mérséklése érdekében végzett tevékenységéhez kapott valamilyenfajta támogatást, ez nem jelenti azt, hogy írásainak és előadásainak ne lett volna olyan valóságtartalma, amelyet a kivándorlónak valóban érdemes lett volna megfontolni (az ügynökök által végzett tevékenységek visszássága, a nehéz kanadai körülmények, embercsempészet stb. kapcsán), ezáltal elkerülve az őket leginkább sújtó kihívásokat. A kivándorolni szándékozók nehéz helyzetben voltak, hiszen két szélsőséges Kanada-kép között találták magukat, és egy jobb élet reményében talán könnyebben bíztak a sikert, mint a bukást előtérbe helyező narratívákban.

⁵² Szászi Ferenc: „Kivándorlás Szabolcs megyéből a két világháború között.” *Agrártörténeti Szemle*. 32 (1990) 176–204. 181.

⁵³ Glant Tibor: „Travel Writing as a Substitute for American Studies in Hungary.” *Hungarian Journal of English and American Studies*. 16.1–2 (2010) 171–184.